

VASTANDAVATEST SIDESÕNADEST EESTI KEELES¹

Mati Erelt

Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Eesti kirjakeeles on viis vastandavat sidesõna: *aga*, *kuid*, *ent*, *kuna* ja *vaid*. Sidesõnu *aga*, *kuid* ja *ent* on peetud sünonüümideks. Tegelikult on *aga* üldvastandav sidesõna, mida on võimalik kasutada nii kontrastiivse (*Mari on virk, aga Juku laisk*) kui ka ootusvastase vastanduse puhul (*Sajab, aga me lähme jalutama*). Erinevalt teistest vastandavatest sidesõnadest on sidesõnal *aga* ka konnektiivpartikli omadusi – ta ei pruugi paikneda lause algul (*Mari on virk, Juku aga laisk*). Sidesõnad *kuid* ja *ent* on mõlemad ootusvastast vastandust markeerivad sidesõnad (*Sajab, kuid/ent me lähme jalutama*), aga *ent* esineb keskmiselt seitse korda vähem kui *kuid*, kusjuures tema põhiliseks kasutusvaldkonnaks on ilukirjandus. Kontrastiivset vastandust võib markeerida ka *kuna*, kuid harva. Tänapäeval on *kuna* kasutusel ennekõike kausaalse sidesõnana. Korrigeeriva vastanduse markerina on üldlevinud *vaid* (*Ma ei söö mitte saia, vaid leiba*), sidesõnade *aga*, *kuid* ja *ent* kasutus on võimalik peamiselt siis, kui korrektsioonile lisandub mööndus (*Saia ma ei söö, aga/kuid/ent leiba küll*).

Märksõnad: eesti keel, süntaks, kontrastiivne vastandus, kontsessiivne vastandus, korrigeeriv vastandus, vastandavad sidesõnad

1. Sissejuhatus

Enamikus tänapäeva käsitlustes jaotatakse vastandus semantiliselt kolmeks põhitüübiks: kontrastiivseks ehk opositiivseks ehk adversatiivseks, ootusvastaseks ehk möönvaks ehk kontsessiiv-

¹ Artikli valmimist on toetanud ETFi grant 7006.

seks ning korrigeerivaks ehk asendavaks (nt viimati Mauri 2007a,b, 2008, Haspelmath 2007 ja Izutsu 2008). Põhitüüpide sees on mõnikord eristatud veel alltüüpe.

KONTRASTIINE	<i>Emä pesi nõusid, aga mina kuivatasin. Mari on virk, aga Juku laisk.</i>
OOTUSVASTANE	<i>Sajab, kuid me läheme jalutama.</i>
KORRIGEERIV	<i>Ma ei söö mitte leiba, vaid saia.</i>

Kontrastiivne vastandus on vastandus, mis ei eelda, et vastand oleks mitteootuspärane. Lisaelduse puudumise tõttu võiks seda nimetada ka neutraalseks vastanduseks. Kontrastiivne vastandus on erinevate ühendamine ühise raames ja vastandusmarker on siin harilikult asendatav üldühendava sidesõnaga, nt

*Emä pesi nõusid, **aga** mina kuivatasin.*

= *Emä pesi nõusid **ja/ning** mina kuivatasin.*

Ootusvastase vastanduse puhul eeldatakse, et vastand on oodatule vastupidine. Lause *Sajab, kuid me lähme jalutama* eeldab, et harilikult ei minda jalutama, kui sajab.

Paljud keeled kasutavad ootusvastasuse korral muud sidesõna kui kontrastiivse vastanduse korral, nt vene keel markeerib seda konjunktsiooniga *но*, kontrastiivset vastandust aga konjunktsiooniga *а*, saksa keeles kasutatakse ootusvastasuse puhul sidesõna *aber*, kontrastiivse vastanduse korral sidesõna *während*.

Петя старательный, а Ваня ленивый. 'Petja on usin, aga Vanja laisk.'

Ваня простудился, но пошел в школу. 'Vanja sai külma, aga/kuid läks kooli.'

Sie ist blond, während ihre Schwestern dunkel sind. 'Ta on heledapäine, kuna/aga ema õed on tumedapäised.'

Er ist schon alt, aber noch rüstig. 'Ta on küll vana, aga/kuid siiski kõbus.'

Korrigeeriv vastandus, mida esindab lause *Ma ei söö mitte leiba, vaid saia*, on kontrast eitava ja jaatava väljendi vahel, kus jaatav asendab eitava. Viimase asjaolu tõttu on seda nimetatud ka asendavaks (*substitutive*) vastanduseks (nt Haspelmath 2007: 28).

On keeli, kus kasutatakse nii kontrastiivse kui ka korrigeeriva vastanduse korral üht ja sama sidesõna. Lähim näide on jällegi vene keel, mis kasutab mõlemal juhul konjunktsiooni *a*. Eesti keel, samuti soome keel, rootsi keel ja eesti keele mõjukeel saksa keel kasutavad korrigeeriva vastanduse markeerimiseks spetsiaalset konjunktsiooni, vastavalt *vaid*, *vaan*, *utan* ja *sondern*.

Его зовут не Петя, а Ваня. 'Tema nimi pole mitte Petja, vaid Vanja.'

Er heisst nicht Peter, sondern Hans. 'Tema nimi pole mitte Peter, vaid Hans.'

Han var inte sjuk utan trött. 'Ta ei olnud haige, vaid väsinud.'

Caterina Mauri (2007a, 2007b ja 2008) on paljude keelte andmeid kõrvutades paigutanud erinevad vastandusseose tüübid ja ühendusseose hierarhiasse, mis kajastab nii nende tüüpide semantilist lähedust kui ka vormistusvõimalusi – kas ja millised vastandustüübid võivad saada asündeetilise (sidesõnata) vormistuse või olla väljendatud üldühendava sidesõna (eesti keeles *ja/ning*) abil, millised tüübid võivad saada ühesuguse, millised erisuguse vormistuse.

ÜHENDUS	KONTRASTIIVNE	KORRIGEERIV	OOTUSVASTANE
	VASTANDUS	VASTANDUS	VASTANDUS

Võimalus vormistada vastandusseost asündeetiliselt või kopulatiivselt (st õigupoolest jätta vastandus markeerimata), samuti vastanduse vormistamine üldvastandava (vastandust kui sellist, s.o lisaeldusteta vastandust väljendava) sidesõna abil kahaneb ja vastanduse vormistamine üksnes sellele tüübile omaselt suureneb vasakult paremale.

Mauri skeemist erineb mõnevõrra Andrej Malchukovi (2004) semantiline skeem, kus korrigeeriv vastandus ei ole kontrastiivse ja ootusvastase vahelüli, vaid kontrastiivse edasiarendus. Eesti keele andmed kinnitavad küll ühendava ja kontrastiivse seose lähedust, kuid ei aita kaasa korrigeeriva vastanduse asukoha määramisel.

Vaatleme järgnevalt, kuidas jagavad oma ülesandeid nende kolme vastandustüübi vormistamisel viis eesti keele vastandavat sidesõna: *aga*, *kuid*, *ent*, *kuna* ja *vaid*. Sidesõnu *aga*, *kuid* ja *ent*

on seni peetud sünonüümideks (viimati EKG II: 217, 278). *Ent* kohta on siiski öeldud, et see esineb harvemini, on literatuursem ning näitab pisut kategoorilisemat vastandust kui *aga* ja *kuid* (EKG II: 278). Väide nende kolme sidesõna sünonüümsuse kohta on pisut liialdatud ja vajab korrigeerimist. Sidesõna *aga* puhul tahab selgitust saada ka tema vahekord konnektiiviga. Ning lõpuks vajab natuke täiendamist ka *kuna* ja *vaid* kohta öeldu.

2. Vastandavate sidesõnade tööjaotus eesti keeles

2.1. Kontrastiivne ja ootusvastane vastandus

Nagu öeldud, tundub väide sidesõnade *aga*, *kuid* ja *ent* sünonüümsuse kohta natuke liialdatuna. On juhtumeid, kus *aga* ei ole (lause tähendust muutmata) asendatav sidesõnadega *kuid* ja *ent*.

[*Jagasime omavahel ülesanded.*] *Mina korjasin kraami kokku, aga (≠ kuid, ent) tema viis selle õue prügikasti.*

Sidesõnad *kuid* ja *ent* sobiksid sellesse lausesse üksnes siis, kui kraami viimine prügikasti ei kuuluks plaanitud ülesannete hulka, vaid oleks ootusvastane toiming. Sidesõna *aga* ootusvastasust ei markeeri, see on üldvastandav sidesõna, mis väljendab ainult vastandust ja on seetõttu kasutatav nii mitte-ootusvastase (kontrastiivse) kui ka ootusvastase vastanduse korral. Viimasel juhul peavad ootusvastasust näitama muud vahendid, kas lausesisesed või lausevälised.

Kontrastiivne, vastandavatest sidesõnadest üksnes *aga* abil vormistatud vastandus on sama valdkonna erinevate esindajate loetlemine. Nt

Kellena ta vanemad töötavad? – Tema mõlemad vanemad on arstid, isa kirurg, aga ema terapeut.

Mis su lapsed teevad? – Vanem poiss käib koolis, aga noorem lasteaias.

Vastusena sellistele küsimustele on need laused eelkõige variante loetlevad, mitte neid omavahel kaaluvad.² Sidesõna *aga*

² Uku Masing (2004 [1968–1969]: 168) on pidanud *aga* kasutust kontrastiivse vastanduse markerina vene mõjuks.

on neis lauseis täiesti võrdväärne üldühendavate sidesõnadega *ja* ja *ning*, mitte aga vastandavate sidesõnadega *kuid* ja *ent*.

Tema mõlemad vanemad on arstid, isa kirurg, aga = ja/ning ema terapeut.

Vanem poiss käib koolis, aga = ja/ning noorem lasteaia.

Teistsuguses kontekstis võivad needsamad *aga*-laused saada ka ootusvastase tõlgenduse. Üheselt (konteksti toeta) ootusvastaseks muutub tõlgendus *aga* siis, kui lisada järellausesse näiteks konnektiivpartikkel *siiski*, *ometi*, *kõigest*, *alles* vms. Sidesõna *aga* on neil juhtudel asendatav sidesõnadega *kuid* ja *ent*.

Tema mõlemad vanemad on arstid, isa kirurg, aga = kuid = ent ema kõigest terapeut.

Vanem poiss käib koolis, aga = kuid = ent noorem alles lasteaia.

Kontrastiivse vastanduse enda konnektiivpartikliteks *aga* on *seevastu*, *vastupidi*, *jälle*, *omakorda* jms. Nt

Vastukaja oli küll vaikne, aga seevastu heatahtlik. [Aja] Euroopa Liidu lehmad elavad hästi, kanad seevastu halvasti. [Aja]

Väljajätelised laused vahelduvad normaalsete lühilauseetega, need aga omakorda üpris keerukate ja vigurdavate põimlauseetega. [Aja]

Kontrastiivse vastanduse eripäraks on see, et a) vastandus võib olla pööratav, b) vastandus ei pruugi olla binaarne, st vastandusel võib olla rohkem kui kaks liiget, ning c) vastanduse liikmed täidavad sama süntaktilist funktsiooni, mis tagab pronominalisatsiooni ühemõttelisuse (inglise keele kohta nt Izutsu 2008: 653–654). Nt

(a) *Vanem poiss käib koolis, aga noorem lasteaia. – Noorem poiss käib lasteaia, aga vanem koolis.*

(b) *Vanem poiss käib koolis, noorem lasteaia, aga tütar lastesõimes.*

(c) *Juhan kiusas Juulit, aga ema kaitses teda (= Juulit).*

Ootusvastase ehk kontsessiivse vastanduse korral need omadused ei kehti. Lausepaari (a) esimese ja teise lause puhul on ootused (millele tegelikkus ei vasta) erinevad – esimeses on varjatud ootuseks see, et mõlemad poisid on kooliealised, teises aga see, et nad on koolieelikud. Lauses (b) on küll kolm osalause, kuid vastandus jääb siiski binaarseks – kolmas vastandub kahele

esimesele kui tervikule. Lauses (c) võib pronoomen viidata nii Juhanile kui ka Juulile, sest kontsessiivne vastandus ei eelda, et pronoomeni lähtevorm täidaks pronoomeniga ühesugust süntaktilist funktsiooni.

(a) *Vanem poiss käib koolis, **aga/kuid/ent** noorem siiski veel lasteaias.* – *Noorem poiss käib lasteaias, vanem poiss siiski juba koolis.*

(b) *Vanem poiss käib koolis, noorem lasteaias, **aga/kuid/ent** tütar siiski alles lastesõimes.*

(c) *Juhan kiusas Juulit, **aga/kuid/ent** ema (siiski) kaitses teda (= Juhanit või Juulit).*

Ootusvastase vastanduse spetsiaalkonjunktsioonideks on nii siis *kuid* ja *ent*, kuid alati on kasutatav ka üldvastandav konjunktsioon *aga*, sest ootusvastasus selgub kas kontekstist, vastandliikmetest endast või konnektiivpartiklitest.

Ootusvastasus võib olla otsene või kaudne. Otsese ootusvastasusega on tegu siis, kui järelliikmega otseselt väljendatu kehtib hoolimata sellest, et eesliige eeldab selle mittekehtimist. Nt

*Vend Bertrand langetas mõõga, **ent** tema ilme jäi karmiks. [Ilu] President Meri tunnistas, et tollest Euroopas tunnustatud poliitikust on ka konkreetselt juttu olnud, **kuid** ei öelnud mõistetavalt tema nime välja. [Aja] Ma ei ole seda küll peaaegu kasutanud, **aga** siiski, mul on hea meel, et ta on mul olemas. [Ilu]*

Vastandava rindosalausega väljendatu ootusvastasust näitab võimalus lisada sellesse lausesse mõõnvaid konnektiivpartikleid *sellest hoolimata, sellele vaatamata, sellegipoolest, siiski, ikkagi, ometi(gi)* vms, samuti võimalus kujundada eeslausel mõõnev kõrvallause.

*Juhan on seagripis, **kuid** käib töö.*

→ *Juhan on seagripis, **kuid** käib **ikkagi** töö.*

→ ***Kuigi** Juhan on seagripis, käib ta (**ikkagi**) töö.*

Nagu kontrastiivse vastanduse puhul, nii ka kontsessiivse vastanduse korral võib vastandava sidesõna asendada ühendava sidesõnaga *ja/ning*, kuid lause peab sel juhul sisaldama kontsessiivsust väljendavaid partikleid või siis peab tal olema intonatsioon, mis muudab lause hüüdlauseks – ootamatusest tulenevat

üllatust väljendavaks (miratiivseks) hüüdlauseks, mida markeerib vastav intonatsioon.³ Nt

*Juhan on seagripis ja käib **ikkagi** töö!*

Juhan on seagripis ja käib töö!

Kaudse ootusvastase puhul pole ootusvastane mitte niivõrd see, mida järelliige otseselt väljendab, kuivõrd see, mis järelliikmega väljendatust jäeldub. Selliselt ootusvastane on näiteks vastandus, mida mõned autorid (nt Payne 1985, Malchukov 2004) on nimetatud preventiivseks vastanduseks. Nt

*Juhan läks tööle, **kuid** jäi trammi alla.*

Vastandava järelliikmega väljendatakse sündmust, mis takistas eesliikmega väljendatud sündmuse asetleidmist. Tegemist on kaudse ootusvastasusega, sest vastandliikmest jäeldub, et oodatud sündmus (Juhan jõudis tööle) ei leidnud aset. Vrd

*Juhan läks tööle, **kuid** jäi trammi alla [ning järelikult ei jõudnudki kohale].*

Kui preventiivse vastanduse puhul on jäeldusena tõlgendatav ainult järelliige, siis nn argumenteeriva vastanduse puhul (Malchukov 2004) pole kumbki vastanduse liige otseselt võetav.⁴ Nt lauset (a) võiks parafraseerida lausega (b).

(a) *Maja on ilus, **kuid** kallis.*

(b) *Et maja on ilus, siis ma võiksin selle ära osta, kuid kuna see on (liiga) kallis, siis ma siiski ei osta seda.*

Preventiivse vastanduse korral mõnivad konnektiivpartikleid järellausesse lisada ei saa, argumenteeriva vastanduse puhul aga küll. Vrd

Juhan läks linna, kuid jäi **siiski rongi alla.*

*Maja on ilus, **kuid siiski** kallis.*

Ootusvastane vastandus on sageli erandi vastandamine üldisele selle osana, nt

³ Miratiivsust vastanduse allikana on käsitletud Malchukov (2004).

⁴ Katrin Karu (2004: 178) väidab, et laused *Juhan pistis jooksu, kuid komistas ja murdis jala* ning *Kleit on moodne, kuid ebamugav* on mittemõõnvad. Osalausetes otsesest tõlgendust silmas pidades on see tõesti nii, jäelduslikku tõlgendust arvesse võttes aga mitte. Kuid just jäelduslik tõlgendus on see, mis võimaldab sellistes lausetes kasutada sidesõnu *kuid* ja *ent*.

Mul on kõik asjad pakitud, ainult seebi ja hambaharja pistan pärast kohvrisse.

Uues soome keele grammatikas (ISK: 1054–1056) on erandit väljendavat vastandust käsitletud vastanduse ühe põhitüübina adversatiivse (= kontrastiivse) ja korrigeeriva vastanduse kõrval. Kuivõrd erandit markeeritakse üksnes partiklitega *ainult (et)*, *vaid, üksnes, välja arvatud* jms, ilma sidesõnata, siis jätan selle vastandustüübi siinsest käsitlusest välja.

Konjunktsioonist *ent*. On väidetud, et sidesõna *ent* esineb harvemini ja on literatuursem kui *aga* ja *kuid* (nt EKG II: 278). Korpusandmed näitavad, et nii see tõepoolest on. TÜ kirjakeele korpuse andmeil kasutatakse tänapäeva kirjakeeles sidesõna *ent* keskmiselt seitse korda vähem kui sidesõna *kuid*. Seda esineb tõesti kõige rohkem ilukirjanduses (43%), vähem ajakirjanduses (36%) ja tunduvalt vähem teadustekstis (20%), samas kui sidesõna *kuid* puhul on olukord vastupidine, ehkki sageduserinevused on pisut väiksemad (ilukirjanduses 29%, ajakirjanduses 33,5%, teadustekstis 37,5%). Selline asjade seis on ootuspärane, sest lõunaeesti murretes esinev *ent* juurdus kirjakeeles alles 20. sajandi teisel-kolmandal kümnendil, nii et põhisõnavara sisaldas „Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamatus“ (1918) seda veel polnud ning Aavik pidas vajalikuks selle ära tuua oma „Uute sõnade sõnastikus“ (1919). Mis puutub väitesse, et *ent* väljendab pisut „kategorilisemat“ (s.o tugevamat) vastandust kui *aga* ja *kuid*, siis selles ei saa kindel olla. Pool sajandit tagasi väitis Paula Palmeos (1967) hoopis vastupidist – et *ent* on kõige nõrgema vastandava tähendusega. Vastanduse tugevus näikse olevat üsna ähmane tundeküsimus, mille kohta on uurijal raske seisukohta võtta.

Konjunktsiooni *aga* sidesõnalisusest. *Aga* silmatorkav erinevus teistest vastandavatest sidesõnadest on asjaolu, et ta ei pruugi olla üksnes osalause algul (a), vaid võib paikneda samas tähenduses ka lause keskel (b). Nt

(a) *Undseti loomingus on keskne naine ja naise roll emantsipatsiooni, aga ka maailma ajaloos.* [Tead]

(b) *Sohvi seisatas keset õue ja pani tähele, et Maarja-preili kambriaknas süttis korraks tuli, mis aga õige pea kustus. [Ilu] Bernard Kangro tallu viib Antslast kaks neljakilomeetrist maanteed, Põrgupadriku asub aga tõepoolest pärapõrgus. [Ilu]*

See on hoopis konnektiivpartikli, mitte sidesõna omadus. Täpselt samamoodi käitub ka saksa *aber* (Lang 2000: 17), mida mõned uurijad ongi pidanud konnektiivpartiklikuks, mitte sidesõnaks (nt Pasch *et al* 2003). Nt

Hans ist krank, aber seine Frau geht arbeiten. 'Hans on haige, aga tema naine käib tööl.'

Hans ist krank, seine Frau aber geht arbeiten. 'Hans on haige, tema naine aga käib tööl.'

Samas ei saa *aga* esineda koos teiste vastandavate sidesõnadega, mis konnektiivpartikli puhul oleks võimalik. Täiesti võimatu on *aga* lisamine vahetult teise vastandava sidesõna järele, vähem tekitab tõrget *aga* lahusasend, ehkki korpusest ei õnnestunud leida selliseidki näiteid. Nt

*Ülekuulatavad on protokollides esitatud kui lapsed, kuid seevastu [/*aga] aruannetes on neidsamu mehi [/?aga] kirjeldatud kui tervet riiki ohustavaid bandiite. [Aja] – *.. kuid aga aruannetes on neidsamu mehi kirjeldatud kui tervet riiki ohustavaid bandiite. – ?.. kuid aruannetes on neidsamu mehi aga kirjeldatud kui tervet riiki ohustavaid bandiite.*

Niisiis, ehkki *aga* võib käsitada sidesõnana, kuulub ta siiski sidesõnade konnektiivpartiklite poolsesse perifeeriasse. Tema liikuvus võimaldab tal koos rõhuga markeerida vastandlause eri elemente vastanduse fookusena.

Kuna kontrastiivse konjunktsioonina. Kontrastiivse vastanduse korral on põhiliseks sidesõnaks üldvastandav *aga*. Vahel harva võib sellist vastandust markeerida ka *kuna* ja seejuures mitte üldvastandavana, vaid spetsiaalse kontrastiivse sidesõnana. EKGs (II: 279) on seda konjunktsiooni nimetatud ajalis-vastandavaks konjunktsiooniks. Tõepoolest on konstruktsioone, kus tegemist on vastandusega samas ajas (samaaegsuse ja vastanduse näitamisega) (a), kuid *kuna* on siiski kasutatav ka atemporaalse vastanduse korral (b) – täpselt samuti, nagu konnektiiv *samal ajal kui* (c).

(a) *Üks neist seisis, kuna teine liigutas oma tiibu aeglaselt, nagu oleks tal ränkraskeid aastaid jahvatada.* [Ilu]

(b) *Habakukk lisas, et turismitööstusel on head perspektiivid, kuna praegu puuduvad vajalikud hotellid arvukate turismi-gruppide majutamiseks.* [Aja]

(c) *Euroopa väikeriikide kogemus õpetab, et sõjaks vastandumine lõpeb ummikuga, samal ajal kui kõigile kasulik olemise püüd tasandab eelarvamusi ja kõrvaldab pinged.* [Aja]

Tee samaaegsuse väljendamiselt atemporaalse vastanduse väljendamiselle on tuntud grammatiseerumistee (Hopper ja Traugott 1993, Heine ja Kuteva 2002: 291 ning Mauri 2007a). Kuid eesti *kuna* puhul on see paraku olnud umbtee. Ajasidesõnast *kuna* on kujunenud kausaalne sidesõna (seda arenguteed on põhjendanud Helen Koks (2002)), *kuna* areng vastandavaks sidesõnaks on paraku olnud üsna kesine. Küllap on kängumise põhjuseks olnud ennekõike tarviduse puudumine sellise konjunktsiooni järele, sest kontrastiivse vastanduse näol on tegemist vastandusega, mida eksplitsiitselt markeerida pole eriti vajagi. Pealegi sidesõna *aga* (mille juured on muide samuti tempo-raalsed) on nagunii olemas.

2.2. Korrigeeriv vastandus

Eesti keel kuulub nende keelte hulka, kus korrigeeriva vastanduse vormistamiseks on olemas spetsiaalne sidesõna *vaid*, s.o nii nagu saksa, rootsi või soome keeles ja teisiti kui vene keeles.

... see pole veel päris teooria, vaid suhteliselt hästi tõestatud hüpotees. [Tead]

Leidub siiski üksikuid näiteid, kus *vaid* asemel on kasutatud *aga*.

Üks mu kõige intensiivsemaid usulisi elamusi lõppeval aastal ei pärine mitte kirikust, aga kinost. [Aja] *Nii näiteks lahkus Sander Siss Eestist mitte „pärast Eesti iseseisvuse taaskehtestamist 1992“, aga juba 1991. aastal (Riia ja Vilniuse veriste sündmuste ajal).* [Aja]

Sellist kasutust on peetud vene mõjuks (Hint 1996: 807 ja Erelt 2006: 73) ja see pole uus nähtus, sest Palmeos (1967) toob selliseid näiteid ka eesti klassikute teostest.

Ega mina, aga ema, vastas laps. (Tammsaare) *Egas mina, aga valitsejahärra ja kirjutaja-isand ...* (Tuglas)

Sidesõnade *aga*, *kuid* ja *ent* kasutus on õigustatud **möönev-korrigeeriva** vastanduse korral, mis eeldab, et vastandatud elemendid esinevad normaaljuhul koos ning ühe mitteesinemine (nt järgmises lauses saia mittesöömine) ja teise esinemine (leiva söömine) on ebatavaline. Nt

Saia ma ei söö, aga/kuid/ent leiba küll.

Riknenud kaupa seekord ei avastatud, küll aga olid paljudel müüjatel korrast ära kauba kvaliteeti ja päritolu tõendavad paberid. [Aja]

Kokkuvõte

Konjunktsioonid *aga*, *kuid* ja *ent* ei ole sünonüümid. *Aga* on üldvastandav sidesõna, mida on võimalik kasutada nii kontrastiivse kui ka ootusvastase ehk möönva vastanduse korral. Kontrastiivse vastanduse puhul on *aga* suhteliselt vabalt asendatav ühendava sidesõnaga *ja* või *ning*, ootusvastasuse puhul jääb harilikult kontekstist väheks ning vajalikud on eksplitsiitsed kontsessiivsus markerid. *Kuid* ja *ent* on sünonüümid, sidesõna *ent* aga esineb keskmiselt seitse korda vähem kui sidesõna *kuid* ning seejuures on tema põhiliseks kasutusvaldkonnaks ilukirjandus, nagu seni ongi üldiselt väidetud. Ajasidesõnast *kuna* on peale kausaalse sidesõna *küll* kujunenud ka atemporaalse opositsiooni väljendaja, kuid sellisel kasutusel näikse puuduvat perspektiiv. Korrigeeriva vastanduse markerina on üldlevinud *vaid*, sidesõnade *aga*, *kuid* ja *ent* kasutus on võimalik peamiselt siis, kui korrigeerivale lisandub mööndus, puhtkorrigeeriva vastanduse korral on nende sidesõnade kasutus erandlik ning ilmselt seletav vene keele mõjuga. Seega *aga* distributsioon ei toeta Caterina Mauri hierarhiat, mis eeldaks *aga* kasutust ka korrigeeriva vastanduse korral.

Mati Erelt
Olevi põik 2
10920 Tallinn
Mati.Erelt@ut.ee

Kirjandus

- Aavik, Johannes (1919) *Uute sõnade sõnastik*. (Keelelise Uuenduse Kirjastik 22.) Tartu: Istandik.
- Eesti keele õigekirjutuse-sõnaraamat*. (Eesti Kirjanduse Seltsi väljaanne.) Tallinn: K.-Ü. „Rahvaülikooli“ kirjastus, 1918.
- EKG II = Erelt, Mati, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare. *Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: kiri*. Trükki toimetanud Mati Erelt (peatoimetajana), Tiiu Erelt, Henn Saari, Ülle Viks. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut, 1993.
- Erelt, Mati (2006) *Lause õigekeelsus. Juhatud ja harjutused*. Tartu.
- Haspelmath, Martin (2007) “Coordination”. Timothy Shopen, toim. *Language typology and syntactic description*, vol. II: Complex constructions, 2nd edition, 1–51. Cambridge: Cambridge University Press.
- Heine, Bernd, Tania Kuteva (2002) *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hint, Mati (1996) „Eesti keel okupatsiooni järel“. *Keel ja Kirjandus* 39, 12, 802–808.
- Hopper, Paul J., Elizabeth C. Traugott (1993) *Grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ISK = Auli Hakulinen (päätoimittaja), Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen, Irja Alho (2004) *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Izutsu, Mitsuko Narita (2008) “Contrast, concessive, and corrective: Toward a comprehensive study of opposition relations”. *Journal of Pragmatics* 40, 4, 646–675.
- Karu, Katrin (2004) „Ühest mõõndlause alaliigist eesti ja vene keeles“. Maria-Maren Sepper, Jane Lepasaar, toim., Helle Metslang, koost. *Toimiv keel II. Töid rakenduslingvistika alalt*, 175–184. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikooli Kirjastus.
- Koks, Helen (2002) „Kuidas aega väljendavast sidesõnast *kuna* sai põhjuslik“. *Oma Keel* 2, 42–48.

- Lang, Ewald (2000) "Adversative connectors on distinct levels of discourse: A re-examination of Eve Sweetser's three-level approach". Elizabeth Couper-Kuhlen, Bernd Kortmann, toim. *Cause – condition – concession – contrast. Cognitive and discourse perspectives*, 235–256. (Topics in English Linguistics 33.) Berlin, New York: Mouton de Gruyter 2000.
- Malchukov, Andrej L. (2004) "Towards a semantic typology of adversative and contrast marking". *Journal of Semantics* 21, 2, 177–198.
- Masing, Uku (2004 [1968–1969]) *Keelest ja meelest*. Urmas Sutrop, toim. Tartu: Ilmamaa.
- Mauri, Caterina (2007a) "Conjunctive, disjunctive and adversative constructions in Europe: some areal considerations". Paolo Ramat, Elisa Roma, toim. *Europe and the Mediterranean linguistic areas*, 183–214. Amsterdam: John Benjamins.
- Mauri, Caterina (2007b) "The twofold conceptual space of coordination relations". Workshop "*Semantic Maps: Methods and Applications*". Paris, 30.09.2007 (käsileht).
- Mauri, Caterina (2008) Coordination relations in the languages of Europe and beyond. *Berlin, New York: Mouton de Gruyter*.
- Palmeos, Paula (1967) *Eesti keele grammatika II. Teine vihik. Sidesõna ja hüüdsõna*. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Pasch *et al.* (2003) = Renate Pasch, Ursula Brausse, Eva Breindl, Ulrich Hermann Wassner (2003) *Handbuch der deutschen Konnektoren. Linguistische Grundlagen der Beschreibung und syntaktische Merkmale der deutschen Satzverknüpfers (Konjunktionen, Satzadverbien und Partikeln)*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Payne, John R. (1985) "Complex phrases and complex sentences". Timothy Shopen, toim. *Language typology and linguistic description*, vol. II: Complex constructions, 3–41. Cambridge: Cambridge University Press.

Mati Erelt. On Adversative Conjunctions in Estonian. Estonian is rich in adversative conjunctions. There are (at least) five of them: *aga*, *kuid*, *ent* 'but', *kuna* 'but/while' and *vaid* which is used in the sense of the German *sondern*. The conjunctions *aga*, *kuid*, and *ent* have been regarded as synonyms. The conjunction *aga* is actually a general marker of contrast, which may be used in case of oppositive (contrastive) contrast (*Tema peseb nõusid, aga mina koristan lauda* 'She is doing the dishes, but I'm cleaning the table'), as well in case of

counterexpectative contrast (*Väljas on juba valge, aga sina ikka veel magad* 'It is already light outside, but you're still sleeping'). Unlike the other adversative conjunctions, *aga* has some properties of a connective particle – it may but need not occur clause initially (*Väljas on juba valge, aga sina ~ sina aga ikka veel magad*). The conjunctions *kuid* and *ent* are markers of counterexpectative contrast (*Sajab, kuid/ent me lähme jalutama*). However, according to the corpus of written Estonian of Tartu University, *ent* is used on average seven times less frequently than *kuid*, and is used mostly in fiction. Oppositive contrast can be marked also by the conjunction *kuna*, but such uses are very rare, *kuna* is mostly used as a causal conjunction. The conjunction *vaid* is the main marker of corrective contrast (*Ma ei maga, vaid mõtlen* 'I'm not asleep but thinking'). The conjunctions *aga*, *kuid* and *ent* are used instead of it if correction is accompanied by counterexpectation (*Ma ei maga, aga/kuid/ent tukun küll* 'I'm not asleep but I am dozing').

Keywords: Estonian, syntax, oppositive (contrastive) contrast, counterexpectative (concessive) contrast, corrective contrast, adversative conjunctions